

אֲרֵי בֵּין הָרְחֹבֹת

בו יבואו פסוקי משלי העוסקים בעצלות
מבוארים על פי דברי רבותינו המפרשים ובתוספת
ביאורים והערות

ובסופו מדברי רבותינו בעניין העצלות,
בתוספת ביאורים והערות

ארי בין הרחובות

חיבור זה יוצא לאור
לעילוי נשמת זקנתי

מרת רחל פיגא ע"ה בת הרב בצלאל כהן

אשר נזכרה ביסורים וקיבלתם באהבה, תמיד שם שמים שגור בפיה,

קיבלה כל אדם בסבר פנים יפות

וזכתה לדורות ישרים מבורכים

'עושין מאהבה ושמחים ביסורים, עליהם הכתוב אומר (שופטים ה לא)

ואוהביו כצאת השמש בנבורתו' (שבת פח):

לכל עניני החיבור:

ניתן לפנות להלל גוטסמן

0527658474

המדה הכוללת היא העצלות

'ואחרי ראותי את שורש הרע, שעכב את כל הצלחותי עד היום, והוריד אותי לבאר שחת של רקבון, ועלול ח"ו להשחית את כל תקוותי בעתיד בזה ובבא, הרני מקבל עלי, בלי נדר, לצאת מהיום והלאה בעז"ה במלחמה חזקה בכל כוחותי וחושי ובכל שכלי, נגד המדה הכוללת היא העצלות, ולמצוא עצות ותחבולות לשרש מדרגה אחר מדרגה אחרי שורש העצלות, וכמובן שזה לא יעלה בידי לא בימים אחדים וגם לא בשבועות אחדים, אלא רק על ידי עבודה ממושכת ומאומצת של חדשים ושנים' (רשימות הגר"ח פרידלנדר, שפתי חיים מועדים ח"א עמ' 14).

למה לא הביאו סלט חצילים?

ניגש אלי יהודי אחד ב'קאווע שטיבל' של אחד מהשטיבלאך המרכזיים, ופנה אלי בתלונה 'למה חסר כוסות, למה חסר כפיות'. השבתי לו: האם תרמת פעם אחת כסף לקאווע שטיבל? [אותו קאווע שטיבל מתבסס על תרומות קטנות של המתפללים, והגבאי אוסף שם כל יום כסף לכך].

לא, השיב אותו אדם, מספיק שאני שותה...
לפני תקופה הייתי באיזו סעודת מצווה, ואחד הסועדים פנה אלי בתלונה, למה לא הביאו סלט חצילים?

השבתי לו, האם הכנת איזה דבר לסעודה הזו?

לא, השיב אותו אדם, לא הכנתי כלום.

אם כן יכלת להכין חצילים... השבתי לו.

במשך השנים שמתי לב כמה פעמים לתופעה משעשעת זו, שאנשים שטורחים למען איזה דבר לא מתלוננים כל כך אם חסר איזה פרטים באותו דבר, וגם כשהם מתלוננים הם מקבלים את החסרון ביותר הבנה, אבל מי שלא טרח כלום למען אותו דבר הרי שפיו מלא תלונות כרימון.

ופירשתי את התופעה בצורה פשוטה, שאדם שטורח מבין שבאמת יש קושי לארגן הכל, ומאד מובן אם חסרים פרטים מסויימים, אבל מי שלא טורח משום מה בטוח שהכל בא בקלות [אלא שהוא לא רוצה לטרוח את הקצת טירחה הנדרשת].

אמנם בעקבות המעשה עם הקאווע שטיבל הגעתי להבנה יותר עמוקה בעניין.

ארי בין הרחובות

דכמה ימים לפני כן מצאתי שרבי חיים ויטאל כתב (שערי קדושה ח"א שער ב') 'יסוד העפר ממנו מדת העצבות בכל פרטיו, ותולדותיה אחת, והוא העצלות לקיים התורה והמצוות מפני עצבוננו על השגת קניני הבלי העולם הזה, או על היסודין הבאים עליו ואינו שמח בחלקו בשום דבר, גם עינו לא תשבע עושר'.

ועל פי דברי רבי חיים ויטאל, התופעה המשונה הזו מתבארת בצורה נפלאה ומתוקה.

דאדם שבוחר בעצלות מקבל בעיסקת חבילה גם את התלונות... דהעצלות, והתלונות - שאינו שמח בחלקו, מגיעות מאותו שורש.

'אמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ולגבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה' (ברכות ח.).

'אשריך בעולם הזה, שלא תצטרך לבריות, ולעולם הבא, דמתוך שהוא נהנה מיגיעו לא בא לידי גזל ונוחל שני עולמות' (רש"י אבות פ"ד מ"א).

אם הסיבה שאינו גוזל היא שיש לו כסף, אם כן מדוע נאמר 'גדול הנהנה מיגיעו' ולא 'גדול מי שיש לו כסף'.

ופעם ביארתי זאת, דיכול להיות אדם שיש לו כסף אבל אינו שמח בחלקו, מה שאין כן מי שטורח ונהנה מיגיעו הרי שהדבר גורם לו לשמוח במה שהשיג על ידי טירחתו, ולכן אינו בא לידי גזל.

ארי בין הרחובות

אמנם על פי דברי רבי חיים ויטאל הנ"ל מקבלים אנו ביאור יותר עמוק, דכיון שנהנה מיגיעו, אם כן אינו בוחר בעצלות ואינו מקבל בעיסקת חבילה את ה'אינו שמח בחלקו'.
וכיון שכך: אדם המתגבר על עצלותו זוכה להיות יותר שמח בחלקו, ללא תלונות על עצמו ועל הבריאה כולה.

תוכן הענינים

לסבול את צער הטירחת וכנגד זה סובל
בכפליים, ועוד י"א

העצל רואה את כל המכשולות כקוצים
שלא ניתן לעוברם, ומי שאינו עצל
מבין שאפשר להתגבר על כל
המכשולות. העצל בוחר בדרך קלה
שסופה קושי, והישרים בוחרים בדרך
קשה שסופה נעימה י"ב

העצלות מביאה את האדם למקום
יותר גרוע של חוסר עשייה, וללימוד
מהיר ללא הבנה וללא חזרה שגורם
לשכחה, ולנסיון להרויח כסף ברמאות
..... ט"ז

אדם צריך לטרוח כדי לקבל את מה
שנקצב עבורו, אבל העצל לא רוצה
אפילו להושיט האוכל לפיו י"ז

העצל לא חורש בגלל הקושי של
החורף ולכן לא מקבל כלום בקציר, וכן
בלימוד, והתירוץ שהיה לו קשה אינו
יכול להביא לו תבואה או ידיעת התורה
..... י"ח

העצל סובל מאד מחמת זה שאינו
טורח להשיג את מבוקשו י"ט

'אמר עצל ארי בחוץ, בתוך רחבות
ארצו'. תמיהה על הכפילות כ

יש עצלות המחשבה, וכדי לא לחשוב
האדם מוכן לעשות כ"א

ביאורי פסוקי משלי העוסקים
בעצלות

העצל אינו מוכן לחשוב שהוא עצל עד
שמגיע אל הנמלה ב

באדם יש את הטבע של כל הבעלי
חיים, וגם בעצל יש את תכונת הזריזות
של הנמלה ב

כשיש לאדם מנהל על גבו עובד הוא
הרבה יותר ד

ביאור הכפילות בפסוק תכין בקיץ
לחמה וגו', ומה שאדם חוזר על לימודו
נותן לו כוח ללמוד ו

העצל מתעכב מללכת לישון ולכן קם
מאוחר ז

האדם בנערותו לא יודע כלל חובתו,
ואחר כך יודע מעט, ואחר כך הגם
שכבר יודע בכל אופן אינו עושה כלום
..... ח

החסרון של העצל יבוא במהרה ט

העצל מזיק את שולחיו, כיון שסומכים
עליו והוא מתעצל י

העצל לא טורח כלום ולכן לא מקבל
את מה שנגזר עבורו. העצל לא רוצה

ארי בין הרחובות

אם מניח עצמו ביד כבודו ודאי הוא
שלא יצליח ל"ג

טבע האדם מונע את הזריזות, ומי
שמתגבר זוכה לעתיד לבוא ל"ג

שורש כל המדות הרעות היא המידה
הרעה של הזנחת החיים על מהלכם
הטבעי, התחזקות במידה אחת
מועילה לכל המידות, ובפרט התחזקות
כנגד העצלות ל"ג

כל גדולי ישראל שידענו היו זריזין
מאד לעשות מיד מה שצריכים ל"ו

התמקדות בדבר אחד מועילה לזריזות
..... ל"ז

הזריזות מועילה גם לעולם הזה וגם
לעולם הבא ל"ז

פירוט הדברים שהעצלות מגיעה מהם,
מספר הישר, ותוספת ביאור בהם. ל"ח

אהוב את המלאכה - אם אדם רוצה
להצליח בלימודו או באיזה מלאכה,
החובה עליו לדאוג שייהנה מכך, ורק
כך יוכל להצליח מ"ג

'על שדה איש עצל עברתי ועל כרם
אדם חסר לב'. ביאור הכפילות, ומדוע
בשדה מוזכר עצל ובכרם חסר לב.. כ"א

ואחזה אנכי אשית לבי - לקחתי מוסר
לעזוב את דרך העצלות כ"ג

'מעט שנות' וגו', ביאור העניין כ"ג

העצל מוצא תמיד תירוצים למה לא
לטרוח כ"ד

דברי המדרש על תירוצי העצל כ"ה

העצל מאמין לתירוציו יותר מדברי
חכמים רבים, ולכן גם לא מחלל שבת
מפני פיקוח נפש כ"ו

העיון הקבוע של האדם על צרכיו מונע
ממנו את העצלות כ"ז

מדברי רבותינו בעניין העצלות,
כתוספת ביאורים והערות

המדה הכוללת היא העצלות ל"א

על ידי הזריזות תתעורר נפשו,
דהתנועה החיצונית תעורר הפנימית
..... ל"א

ארי בין הרחובות

בסוקי משלי

העוסקים
בעצלות

לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם: אשר אין לה קצין שטר ומשל:

לך אל נמלה עצל:

העצל אינו מוכן לחשוב שהוא עצל עד שמגיע אל הנמלה

ישנה קושיא מפורסמת בדברך כלל קוראים לאדם ורק אחר כך אומרים לו מה לעשות, ואם כן היה צריך להיות כתוב: עצל לך אל נמלה, ומדוע כתוב לך אל נמלה עצל.

והתירוץ דהעצל אינו מעוניין לחשוב שהוא עצל, ולכן אם נאמר 'עצל לך אל הנמלה' לא ילך הוא אליה, כי הרי לדעתו אינו עצל, ולכן נאמר 'לך אל נמלה' וכל אדם ילך אליה, וכשיגיע העצל אליה יראה שהוא עצל. עכ"ד.

והנה יש אנשים שמבינים שהם עצלים, אבל חושבים הם שכך טבעם ואין להם הרבה מה לעשות עם זה, ועל זה יבואו דברי המלבי"ם שנביא בסמוך.

לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם:

באדם יש את הטבע של כל הבעלי חיים, וגם בעצל יש את תכונת הזריזות של הנמלה

כתב המלבי"ם וז"ל כל כחות מעשה בראשית נטועים בנפש האדם, וכל כח ומדה שימצא האדם במין ומין מבעלי חיים ידע כי כן נמצא גם בנפשו, והרבה מדות יש בבעלי חיים שאינם צריכים להם לצורך חיותם, וה' הטביע בם מדה זו שילמד האדם ממנה לעשות כן כמ"ש חז"ל אלמלא לא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול וכו', והנמלה נטע ה' בה מדת הזריזות לאסוף ולכנוס שממנה ילמד האדם שלא להיות עצל, ודרך הנמלה לאסוף כמה אלפים גרעינים וכל מאכלה גרעין ומחצה, וממנה ילמד האדם לשקוד ולהרבות באסיפת החכמה, ולזה אמר אתה העצל, אשר תחשוב שלא נמצא

בנפשך מדת הזריזות, או שהזריזות אינה מדה טובה או מועלת, לך אל הנמלה ותמצא שנטוע בה מדה זו שלא לצורך חיותה רק כדי שתראה דרכיה וחכם, ר"ל תלמד ממנה בהנהגת אסיפת חקי החכמה בזריזות והשתדלות רב. עכ"ל.

וכיון שיש אצל האדם את המידה הזו, לכן צריך הוא לראות איך לעורר אותה, ומה ידחוף אותו ויעזור לו לעורר אותה.

והנה כבר הזכרתי במאמר בתחילת החיבור בשם רבי חיים ויטאל, שמיסוד העפר אדם מגיע לעצלות ולזה שאינו שמח בחלקו, ואמר לי יהודי פיקח, דאף אם אדם מסויים יש לו יותר מאחרים את יסוד העפר ולכן מטבעו הוא יותר עצלן, [דכידוע אנשים מסויימים יש להם יותר מיסוד העפר ויש שיש להם פחות, ולכן יש אנשים שמטבעם יותר עצלנים, וכך כתב הפלא יועץ לגבי העצלות 'וזו מתת אלקים היא, וטבע הוא באנוש. יש שטבעו להיות איש חי רב פעלים, זריז ונשכר, ויש שטבעו להיות כבד ועצל'], מכל מקום ברגע שאדם בוחר להתגבר על העצלות ועושה מעשים של התגברות על העצלות הרי שהוא מחליש אצלו את יסוד העפר ומגביר את היסודות האחרים, וכך משמע גם מדברי רבי חיים ויטאל עצמו בהמשך דבריו.

וזה תוספת לדברי המלבי"ם הנ"ל, שבכל אדם יש גם את מידת הזריזות של הנמלה, אלא שצריך הוא לעורר אותה על ידי שיתגבר בכוח על עצלותו, וכן ימצא עצות להתגברות על עצלותו, ואז ימצא בנפשו גם את מידת הזריזות, שתתעורר על ידי מעשיו.

[והנה במדרש רבה (שופטים ה ב) מפרש את המילים 'ראה דרכיה וחכם' גם על ענין הגזל, שאינה גוזלת ממון אחרים, וברש"י מבאר גם את הפסוקים 'אשר אין לה' וגו' 'תכין בקיץ' וגו' על עניין הזהירות מגזל, ומכל מקום הבאתי את ביאורי המפרשים על עניין העצלות בלבד].

אשר אין לה קצין שטר ומשל:

כשיש לאדם מנהל על גבו עובד הוא הרבה יותר

דרך העולם הוא, דאדם שיש לו מנהל על גבו המחייבו לבוא לעבודתו, או שאר מחייב, וכגון שהוא אחראי על איזה מקום ובלעדיו המקום ישובת [ולדוגמא מוכר בחנות, שאם לא יבוא לחנות תהיה היא סגורה, והקונים יבואו ולא יהיה מי שיקבלם], הרי שמצליח הוא לעבוד הרבה יותר שעות מאשר אדם עצמאי שלא צריך לתת דין וחשבון לאיש על שעות עבודתו, ולכן הרבה עצמאיים כגון עורכים תורניים סופרי סת"ם וכדומה עובדים יחסית קצת שעות לפרנסתם, ודבר זה בדוק.

ועל כן אמר שהנמלה 'אין לה קצין שטר ומשל' המחייבה לעבוד, ואף על פי כן עובדת היא הרבה מאד, וממנה ילמד האדם לתפוס את עצמו ולעסוק הרבה בתורה.

ובכלל זה שיקבע לעצמו הספקים שחייב הוא לעמוד בהם, וזה יהיה המחייב שלו, דללא הספקים קבועים יתקשה להכריח את עצמו כל פעם מחדש ללמוד, אבל ברגע שיש לאדם הספק קבוע, הרי שכבר התרגל הוא לכך שאת ההספק הזה הוא לומד כל יום, ולכן כבר אינו צריך לריב עם עצמו כל פעם מחדש לעשות קביעותו, ואדרבה אם לא ילמד יהיה לו קשה שהפסיד קביעותו.

ודבר זה מבואר בדברי חז"ל (אבות פ"א מט"ו) 'שמאי אומר עשה תורתך קבע' וביאר שם רש"י וז"ל 'נ"א תקבע לך עתים ללמוד בכל יום ד' פרקים או ה' עכ"ל, ולדבריו ה'קבע' הולך גם על קביעות הזמן - העתים, וגם על קביעות ההספקים.

וגם בעניני דעלמא יכול אדם לעשות לעצמו הספק קבוע, וכגון שכל יום ויום יטפל הוא כך וכך דקות בעניני מסמכים וכדומה, ועל ידי כך יעשה הוא את מה שצריך לעשות, והשקעה בעניני העולם הגורמת לאדם יישוב

הדעת הרי היא מכלל עבודת ה', וכמו שהארכתי בכך בחיבורי על מ"ח הקנינים בקנין לב טוב ובעוד מקומות.

ואם הקביעות לא מחזיקה מעמד, אדם יכול להיות ה'שוטר' של עצמו ולקבוע לעצמו שכל עוד שאינו עושה קביעותו אינו יכול לעשות דבר אחר שהוא הכרחי בשבילו, וכמו ששמעתי על הרב יעקובזון רב המושב תפרח, שידוע את כל המשניות בעל פה, וחוזר כל יום על שמונה עשרה פרקי משניות, ודרכו שאינו אוכל ארוחת ערב עד שמקיים קביעותו, וגם אם הוא עייף וכדומה אינו מוותר על ההגבלה הזו שלא לאכול עד שמקיים קביעותו.

**תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה: עד מתי עצל תשכב
מתי תקום משנתך: מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים
לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן:**

**תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה:
א. ביאור הכפילות. ב. מה שאדם חוזר על לימודו נותן לו כוח
ללמוד**

כתב המלבי"ם וז"ל תכין בקיץ לחמה אחרי אשר אגרה בקציר מאכלה, שהקציר הוא קודם הקיץ, שכל ימי הקציר תאגור ותאסוף גרעיני תבואה למאכלה, ואחר כך כשכלה קציר והתחילו ימי הקיץ שאין עוד גרעיני תבואה בשדה, תשתדל להכין את לחמה, להניחו במקום משומר ולחתוך ראשי הגרעינים שלא יצמחו, ובזה תקח מוסר להרבות לאסוף חקי החכמה ודברי התורה בלבך כל ימי הנעורים, ואל תאמר די, ואחר שאספת כולם אז תבינם בשכלך, כמ"ש ליגמר איניש והדר לסבר, ולהכין לך צידה ליום מועד כמו שהנמלה מכינה על ימי החורף, כי רק מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו'. עכ"ל.

וראיתי דגם הגר"א פירש ממש כדבר הזה, שבתחילה על האדם ללמוד ואחר כך לעיין בדברים, וכמו שהנמלה אוספת ואחר כך מטפלת במאכלה. ואפשר להוסיף דלומדים מהנמלה גם לחזור על הלימוד כדי שיתקיים בדינו, וכמו שהנמלה עושה פעולות כדי לשמור על מה שאספה.

והנה לפי זה צריך להבין מדוע מוזכר קודם 'תכין בקיץ לחמה' ורק אחר כך 'אגרה בקציר מאכלה', והלא סדר הדברים הוא שקודם אוגרת היא בקציר ואחר כך מכינה היא בקיץ את לחמה, ואם כן מדוע מוזכר קודם 'תכין בקיץ לחמה' ורק אחר כך 'אגרה בקציר מאכלה'.

ואפשר לבאר, דאם הנמלה היתה יודעת שאחרי שאוספת היא את הגרעינים מזריעים הם ומפסידה היא את מאכלה, הרי שלא היה בכוחה

לטרור כל כך, ומה שיכולה היא לטרור כל כך הוא בגלל זה שידועת בעצמה שתטפל אחר כך בגרעינים שלא ילכו לאבדון, ולכן אמר 'תכין בקיץ לחמה' ובגלל זה 'אגרה בקציר מאכלה' ולולי זה לא היתה יכולה לאגור בקציר מאכלה.

והנמשל הוא לימוד תורתנו הקדושה וכמו שכבר הבאנו, וכך גם מבואר במדרש רבה (שופטים ה ב) שיש ללמוד מהנמלה לאסוף תורה לעולם הבא. ואם האדם יודע שלא יחזור על לימודו וישכח אותו הרי שיותר קשה לו להשקיע, מה שאין כן אם יש לו סדרי חזרה על לימודו יודע הוא שלימודו יתקיים בידו, וכיון שכך יש לו יותר כוח ללמוד ולהספיק דברים חדשים.

עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך:

העצל מתעכב מללכת לישון ולכן קם מאוחר

שמעתי מהגאון רבי אלחנן כהן שליט"א דיש המבארים את הפסוק באדם שלא הולך לישון בזמן מחמת העצלות שלו להתארגן לישון, ועל זה אמר הכתוב 'עד מתי עצל' אתה נשאר ער ולא הולך לישון, כדאי שכבר 'תשכב', כיון שאם לא תישן בזמן 'מתי תקום משנתך'.

ואמנם הדבר היה נראה לי כפירוש על דרך הדרוש, אבל הרב הנ"ל טען שזה הפשט בפסוק, כיון שכך מתבאר על פי הטעמים. ועדיין הדברים מחודשים שזהו הפשט בפסוק אבל ודאי שנכונים הם במציאות.

ואפשר להוסיף עוד ביאור, דהדרך הוא שכשאדם מתעורר בבוקר מנסה הוא להרויח עוד מעט שינה ועוד מעט שינה, ועל ידי כך יכול הוא להיגרר לקום מאוחר, ועל זה אמר 'עד מי עצל תשכב', כלומר עד מתי אתה דוחה את זמן הקימה בעוד זמן ועוד זמן, 'מתי תקום משנתך', כלומר אם כל הזמן אתה אומר עוד מעט אני אקום, ואני רוצה לנוח עוד קצת, אם כן מתי בסוף תקום משנתך.

ובמילים אחרות: שים לב שהדחייה של הקימה בעוד קצת ועוד קצת גורמת לך בסוף לקום מאוחר מאד.

והנה כאן הזכרנו ב' סיבות עיקריות הגורמות לאדם לקום מאוחר יותר ממה שרוצה:

א. מה שיושן מאוחר - דבר זה גורם לו שבבוקר הוא יותר עייף ויותר קשה לו לקום, ואדם הרוצה לישון מוקדם כדי לפתור בעיה זו, לא מספיק שיחליט שרוצה לישון מוקדם, וזאת משום שלפתע יגלה הוא בשעה מאוחרת קצת שלא התפלל ערבית ולא עשה כמה דברים שרצה לעשותם היום, ואיך כעת יצליח לישון מוקדם, ולכן החכם עיניו בראשו, וכבר בשעה יחסית מוקדמת ישים אל לבו מה הוא רוצה עוד להספיק היום, ולהתחיל לעשות את אותם דברים מוקדם ועל ידי כך יוכל לישון בשעה לא מאוחרת.

ב. מה שדוחה את הקימה בעוד חמש דקות ועוד חמש דקות - דבר זה יכול לקרות גם לאדם שישן מוקדם, כיון שבכל אופן השכיבה מושכת אותו, [אמנם ברמה פחות חריפה ממי שישן מאוחר, אבל עדיין יכול להיות אצלו דבר זה], ושמעתי עצה לדבר, דאדם יניח את השעון מעורר שלו במרחק ממנו, וכל פעם שעושה הוא 'נודניק' ישאיר את השעון מעורר רחוק ממנו, וכיון שכך אחרי כמה פעמים כבר יקום לגמרי, דלא יהיה לו חשק לקום מהמיטה כל כמה דקות.

מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב:

האדם בנערותו לא יודע כלל חובתו, ואחר כך יודע מעט, ואחר כך הגם שכבר יודע בכל אופן אינו עושה כלום

כתב המלבי"ם 'והמליצה שבנערותו ישן ואינו מבחין כלל מפני הסכלות, וגם אחר שיתעורר וישכיל תכלית האדם וכי ראוי שיעסוק בתורת ה', ישכב

אחר כך ולא יעשה מאומה מפני העצלות, לכן אמר עד מתי תתעצל ויותר מזה עד מתי תהיה שקוע בעצלות'.

והנה כיון שבפסוק מוזכרים ג' ענינים, שינה, נימנום, וחיבוק ידיים, לפי זה אפשר להוסיף שלב ביניים, והוא קצת אחר ימי הנערות, שאדם מבין חובתו אבל לא מספיק, וזה הנימנום, שהוא ער ולא ער [ולא ידעתי מדוע לא הזכיר זאת].

והנה רבים המה אשר בימי נערותם ביזבוזו את זמנם, ולכן מרגישים הם שהם לא מאותם אנשים המשקיעים כחם וזמנם בתורת ה', אמנם מאידך יכולים הם להבין שאף אם ביזבוזו את זמנם בימי נערותם אין זה אומר שגם כעת צריכים הם לבזבזו זמנם, דכעת התבגרו והבינו ששווה להשקיע בעבודת ה', וכן בלטפל בעניניהם בצורה טובה [דגם זה עבודת ה' וכמו שהזכרתי למעלה].

ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן:

החסרון של העצל יבוא במהרה

רש"י והמצודות פירשו ד'ראשך' הכוונה לעניות שלך [מלשון רש, רשות שלך], ובא לומר דעל ידי העצלות העוני שלך יבוא בהליכה אליך. ו'איש מגן' הוא איש מלחמה המחזיק במגן כדרך הלוחמים, בא לומר דהמחסור יבוא כאיש מגן שאינו מתעכב אלא מגיע במהרה.

והנה המסילת ישרים (פ"ו בביאור מדת הזריזות) כתב וז"ל כי הנה העצל, אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעש שלו וכו' ומה ענשו של זה, שלמה פרש 'ופרץ גדר ישכנו נחש', והיינו, כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט באה בלא שידע וירגיש בה, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה עד שימצא טבוע בתכלית הרעה, הנה בתחילה אינו אלא מחסיר הטורח אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמד

כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו:

בתורה ככל הצורך, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. עכ"ל.

וכיון שכך צריך להבין האם הנזק של העצל מגיע מיד או לאחר זמן, כי מהפסוק הנ"ל התבאר שרעתו מגיעה מהר, ואילו המסילות ישרים כתב שמגיעה היא מעט מעט.

וצריך לומר דיש באמת נזקים שמגיעים מיד ויש שמגיעים לאחר זמן. וכך גם בעניין הטובה, שאם אדם מתגבר על העצלות, יש תועלות שרואה אותם מיד, ויש שלאחר זמן רואה הוא את ההתקדמות העצומה, וכגון אם קובע לו קביעות ללימוד, אפילו קטנה, לאחר זמן רואה כמה הרבה הספיק, ואם קובע לו זמן לטפל בעניניו רואה אחר זמן כמה הרבה הספיק.

כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשלחיו:

העצל מזיק את שולחיו, כיון שסומכים עליו והוא מתעצל

במצודת דוד ביאר 'כמו שהחומץ מזיק הוא לשנים וגו' כן מזיק העצל למשלחו, כי הוא סומך עליו והוא מתעצל בדבר'.

והמלבי"ם כתב 'מגנה ענין העצל שדומה בשליחותו כמו דבר החמוץ שרוצים לאכלו כדי לעורר תאוות המאכל, והיא בהיפך מקהה השינים, והגם שיעורר לאכול לא יוכל ללעוס את המאכל. וכן כעשן לעינים, אם יבעירו זיקות להאיר בבית, הגם שימצא אור הלא יכהו העינים ולא יוכל לראות. כן העצל לשולחיו, שלא לבד שלא ישיגו הנרצה משליחותו כי גם יקלקל התכלית'.

ומה שביאר שיקלקל התכלית, כוונתו שיעשה השליחות בצורה גרועה ולכן יפסיד התכלית, או שלא יעשה אותה כלל, ומשלחו הרי סמך עליו וכמו שביאר המצודות.

מתאווה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תדשן:

וראיתי שגם הגר"א פירש דבר דומה, וביאר שהמשלח מצטער שהשליחות שלו לא מתקיימת על ידי השליח העצל, ולגבי העשן ביאר דמדובר בעצים לחים שלא מדליקים אור אלא רק מביאים עשן [ומה שכתב המלבי"ם 'זיקות' איני יודע כוונתו].

מתאווה ואין נפשו עצל ונפש חרצים תדשן:

א. העצל לא טורח כלום ולכן לא מקבל את מה שנגזר עבורו. ב. העצל לא רוצה לסבול את צער הטירחה וכנגד זה סובל בכפליים ועוד

אף שנגזר על האדם כמה ירויח, מכל מקום אם אינו טורח כלום בשביל כך לא יקבל הוא כלום, ולכן העצל לא מקבל כלום, אבל נפש חרוצים תדשן, כיון שבחריצותם עושים הם למען עצמם, ומקבלים הם את מה שנגזר עליהם לקבל, ועיין מה שכתבתי בענין זה על הפסוק 'טמן עצל ידו בצלחת'. והנה דרך העצל שאינו רוצה לסבול את הצער של הטירחה, ולכן בוחר בדרך של חוסר עשייה, ואמנם הדבר הזה גורם לו יותר צער, דמפסיד דברים שיכל להשיג, ומלבד זאת יש לו עוגמת נפש על ידי שרואה שלא עשה כלום, מה שאין כן החרוצים שבוחרים בעשייה, אף שלפעמים יש להם את צער הטירחא, מכל מקום כנגד זה חוסכים הם את הצער של העצל ומשיגים הרבה דברים טובים, וכמו שמבואר כאן 'מתאווה ואין נפשו עצל, ונפש חרצים תדשן'. ועיין במה שכתבתי בהמשך על הפסוק דרך עצל כמשכת חדק וגו'.

וראיתי באבן עזרא שכתב 'ונפש חרוצים - המתנודדים' ולא ידעתי כוונתו, ואולי בא לומר דהעצל מחפש חיים קלים בלי טירחא והוא סובל מכך וכנ"ל, ומאידך גיסא החרוצים המתנודדים, כלומר שמטריחים עצמם מכאן לכאן

דֶּרֶךְ עֶצֶל כְּמִשְׁכַּת חֶדֶק וְאַרְחַיִּים סִלְלָה:

ונראה שסובלים, הם בסוף מדושנים. ועיין מה שכתבתי להלן בביאור הפסוק 'תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות'.

ורש"י כתב 'ונפש חרצים תדשן – ישרים האוכלים יגיע כפיהם, זהו משמעו לפי פשוטו, ולפי משלו, לעתיד יראה בכבוד תלמידי חכמים ויתאוה ולא ישיג לו'.

ומה שכתב 'ישרים האוכלים יגיע כפיהם', לכאורה בא לומר דלא כל החרוצים מדושנים, כי יש כאלו שרודפים אחר הכסף ולא מרוצים ממה שיש להם ואיך יהיו מדושני עונג, אלא רק חרוץ שנהנה מיגיעו ושמח בחלקו, הוא זה שיכול להיות מדושן [וכמו שהארכתי בביאורי על אבות תחילת פ"ד שנהנה מיגיעו ושמח בחלקו הם ב' דברים ההולכים יחדיו עיי"ש]. ומה שכתב 'ישרים' לכאן' כוונתו היא דאם אדם אינו ישר אלא מנסה לרמות כדי להרויח בודאי שאינו יוכל להיות מדושן.

דרך עצל כמשכת חדק וארחי ישרים סללה:

העצל רואה את כל המכשולות כקוצים שלא ניתן לעוברם, ומי שאינו עצל מבין שאפשר להתגבר על כל המכשולות. העצל בוחר בדרך קלה שסופה קושי, והישרים בוחרים בדרך קשה שסופה נעימה.

כתב רש"י ז"ל דרך עצל כמשוכת חדק - דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר חדקים. כמשוכת - גדר. כמו הסר משכתו (ישעיה ה ה) עכ"ל.

והמצודת דוד פירש כן ביתר אריכות וז"ל דרך עצל. במקום אשר ידווק העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת, כי לגודל העצלות

ימצא מניעות לכל מעשיו, אבל אורח ישרים הוא להם דרך סלולה וכבושה כי ימצא צדדים לבטל המניעות. עכ"ל.

וכוונתם דהעצלות משכנעת את האדם שהקשיים שיש לו גדולים מאד ושקשה מאד לצאת מהם. ומאידך הישרים מוצאים דרכים להתגבר על הקושי.

והנה יש להבין מה ההבדל בין 'דרך' שמוזכרת אצל עצל - דרך עצל כמשכת חדק, לבין 'ארח' שמוזכר אצל הישרים - וארח ישרים. וראיתי שהמלבי"ם כתב וז"ל יש הבדל בין דרך ובין אורח, שהדרך הוא הדרך הגדול ההולך מעיר לעיר, והארח הוא המהלך בין מעיר לכפרים, ואמר שהעצל יתעצל ללכת, וגם הדרך הגדול שהולכים בו רבים ידמה בעיניו כאילו יצטרך ללכת על משוכת חדק וכו', והישרים גם הארח הבלתי קבוע לרבים היא סלולה, כאילו היא מסלה ישרה ונוחה לעבור. עכ"ל. [כלומר העצל רואה גם קשיים קטנים כדבר שלא ניתן לעוברם, ולהיפך הישרים, גם כשיש קושי מחפשים הם פתרונות איך לצלוח את הקושי]. ועי"ש בהמשך דבריו שביאר מדוע מוזכר כאן ישרים.

וגם בעניין המטלות הרגילות של האדם, העצלות משכנעת את האדם שהם מטלות גדולות מאד וקשה מאד לעשותם, ושמעתי פתרון לכך, דאם האדם יחליט שכעת הוא עושה רק פרט אחד קטן מהמטלות המונחות לפניו, הרי שיעשה הוא את המטלה הזו, דכנגד אותה מטרה קטנה גם הכוח העצל שבתוכו יאלץ להיכנע ולהודות שאין היא גדולה ויתן לו לעשותה, בבחינת 'מלאך רע בעל כרחו יענה אמן'. וכך ימשיך אחר כך לעשות עוד דברים.

וכבר נודע המעשה שהיה עם מרן בעל הקהילות יעקב זצ"ל שהיה בצבא הרוסי, ונאלץ לשמור באיזה מקום בליל שבת, והיה שם כפור נורא, ומי שהיה צריך לשמור היה מקבל בשביל כך מעיל טוב, והשומר ששמר לפניו תלה את המעיל על איזה עץ שהיה שם, וכשהגיע הקהילות יעקב למקום ראה שהמעיל מונח על העץ והרי אסור להוריד את המעיל מהעץ, אלא שמצד פיקוח נפש מותר לו לעשות כן, ואמר לעצמו הרי חמש דקות אוכל

להתמודד עם הקור הגדול, ואם כן חמש דקות אהיה בלי המעיל, וכך עשה עוד חמש דקות ועוד חמש דקות, עד שסיים את שמירתו שנמשכה כמה שעות.

וזו עצה טובה לאדם שרוצה להספיק לעשות איזה דבר גדול במשך כמה שעות, כגון ללמוד או לעשות איזה דבר אחר שנצרך לו, וקשה עליו מאד להתחיל זאת, והדבר נראה לו כהר גבוה, יכול הוא לעשות כעצה הנ"ל ולומר לעצמו שהוא מתחיל חמש דקות, ואחר כך יאמר דעושה עוד חמש דקות, וכך ימשיך עוד ועוד, והקפיצה למים יותר קשה, אבל החמש דקות הבאות הרבה יותר קלות, ומסתבר דאחרי קצת זמן כבר ימשיך ללא קושי כל כך גדול, וללא צורך בהוספת עוד חמש דקות ועוד חמש דקות, ושמעתי שנותנים עצה זו להתחיל במשהוא קטן [ויש הנותנים עצה, שהאדם לא יטרח יותר מדאי זמן רצוף, אלא יקבע לעצמו שאחרי שעה וכדומה יעשה הפסקה קצרה להתרעננות, ואדם יכול לעשות את ב' הדברים יחדיו, דיאמר לעצמו שכעת עוסק באותו עניין חמש דקות, אבל אם הוא נמשך לעשות יותר הוא לא יעשה יותר משעה, ועל ידי כך לא יהיה הדבר בעיניו כהר גבוה, דהרי עושה הוא רק חמש דקות ובכל אופן אחרי שעה ודאי עוצר, ובתחבולות תעשה לך מלחמה, והכל לפי מה שאדם רואה שמועיל לו].

והנה כאן כתבתי איך האדם יתגבר ויעשה את מה שמוטל עליו בין בלימוד ובין בעוד עניינים, אמנם לקראת סוף החיבור הבאתי את העניין של 'אהוב את המלאכה', וכפי שביאר התפארת ישראל - דעל ידי שאדם יאהב את המלאכה יעשה הוא אותה הרבה יותר טוב והרבה יותר בקלות, וזה דבר חשוב לדעת אותו בין בלימוד ובין בשאר דברים, עיין מה שכתבתי שם בזה, ואם אדם יגרום לעצמו שיאהב את מה עושה, כל דבר לפי עניינו, בודאי שיוכל יותר להספיק את מה שהוא רוצה להספיק, ולא ייאלץ לדחוק את עצמו כל כך כדי להספיק, ויסוד זה חשוב בין לעבודת ה' ובין לענייני העולם. ונחזור לחילוק שבין דרך לאורח, הגר"א גם כן ביאר את ההבדל בין דרך לאורח, שדרך היא דרך רחבה ואורח היא דרך דחוקה, והוסיף שיש ב'

דרכים, יש את הדרך של העצל שהיא בתחילה דרך רחבה ובסופה דרך צרה ודחוקה, וזה מה שכתוב 'דרך עצל כמשכת חדק' שבתחילה הדרך שלו רחבה [דרך - רחבה] ואחר כך מלאה קוצים [כמשכת חדק], ואילו מי שאינו עצל הדרך שלו בתחילה צרה וקשה כמו שכתוב 'וארח' [ארח - צר ודחוק] ובהמשך רחבה - וארח ישרים סללה.

וכוונתו דהעצל בוחר בדרך הקלה של חוסר עשייה אבל בהמשך הוא סובל מכך, בין ברוחנית ובין בגשמיות, שאינו משיג כלום, ואילו מי שאינו עצל ובוחר בדרך של עשייה, הדרך הזו בתחילה קשה, דקשה לאדם להרגיל עצמו לטורח, אבל בהמשך היא הדרך הרחבה, דמרויח ברוחניות וגשמיות וגם מצד הקושי של הטירחה מתרגל הוא כבר לטרוח ואינו סובל מכך. ודבר זה מוזכר בחז"ל (עירובין נג: דרך ארץ ו ג) שיש דרך קצרה שהיא ארוכה ויש דרך ארוכה שהיא קצרה, ועיין מה שכתבתי על כך לעיל בביאור הפסוק מתאוה ואין נפשו עצל.

העולה מדברי הגר"א: יש לפנינו הרבה פעמים בחיים קושי לטרוח, וכשיש את הקושי הזה הרי שיש לפנינו ב' דרכים: א. לבחור בחוסר עשייה, וזה בתחילה קל ובסופו קשה. ב. לראות איך אנחנו כן טורחים ועושים, וזה בתחילה קשה ובסופו קל ונעים [והנה אף שהתבונה הזו מאד חזקה, ואדם שמשים אותה אל לבו יכול לקבל תועלת, אמנם התועלת הזו תגבר שבעתים אם בעקבות ההבנה של האדם שרק מפסיד הוא מהעצלות, יבוא הוא לאמץ איזו עצה טובה שתעזור לו להתגבר על העצלות, ולדוגמא מה שראינו קודם, להתגבר על העצלות על ידי התחלת עשייה קטנה מאד].

עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב:

עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב:

העצלות מביאה את האדם למקום יותר גרוע של חוסר עשייה, וללימוד מהיר ללא הבנה וללא חזרה שגורם לשכחה, ולנסיון להרויח כסף ברמאות

מה שאמר ש'עצלה תפיל תרדמה' אפשר לבאר, שאם אדם עושה מעשיו בעצלות וכבידות, הרי שבהמשך הוא נגרר למצב יותר גרוע של חוסר עשייה.

ובהמשך דבריו אמר 'ונפש רמיה תרעב', וברש"י 'סוף שיהא עני, וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות, סוף שהוא שוכח'.

ואפשר שהסיבה שהוא שוכח היא בגלל חוסר ההבנה של הלימוד המהיר [חבילות] ובגלל שעל ידי הלימוד המהיר מדאי הדברים לא מתיישבים על לבו, והרמאות בזה היא שמרמה עצמו שצורת לימוד זו טובה עבורו, אמנם באמת המהירות הגדולה גורמת שלא יזכור.

ומה שהוזכר דבר זה באותו פסוק עם העצלות, זהו משום שהעצלות גורמת לאדם לעשות תורתו חבילות, במקום ללמוד קצת יותר לאט ולהתאמץ להבין.

וראיתי שהגר"א ביאר באופן דומה לגבי חסרון חזרת הלימוד, 'ונפש רמיה - מי שלומד הרבה ואינו חוזר תמיד ורוצה לאסוף הרבה, ירעב, שלא יהיה בידו כלום'.

ונמצינו למדים דרש"י ביאר את הפסוק לגבי לימוד מהיר, ואילו הגר"א ביאר לגבי לימוד הרבה ללא חזרה [כלומר שמעדיף ללמוד הרבה במקום לחזור].

ושני דברים אלו מגיעים מהעצלות, דיש קושי לחזור ויש קושי להבין, ולכן הוא לומד מהר ללא הבנה וללא חזרה. והרמאות כאן היא שמרמה עצמו

טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה:

שזו צורת לימוד שטובה עבורו [וכמו שכתבתי להלן בביאור 'על כרם אדם חסר לב' עיי"ש].

ובמצודות 'ונפש רמיה - המתאווה להיות נזון מן המרמה ולא ממעשה ידיו, סופה תרעב, כי לא בכל עת יוכל לרמות', ומה שהוזכר דבר זה יחד עם העצלות, נראה לבאר דהסיבה שאדם רוצה להתפרנס מרמיה ולא ממעשה ידיו זהו בגלל שלא רוצה לטרוח, ורואים דבר זה בעוד מקומות.

ואספר מעשה משעשע בהקשר לכך, דפעם הייתי מוסר שיעורים בכלא, ובאחד הימים מסרתי להם שיעור על עניין החלומות [דבר שסקרן אותם מאד], ואחד השומעים שאל 'הרב, אני חלמתי שאני קוטף דולרים מהעץ, מה זה אומר'...

אני הבנתי מיד שאת החלום הזה הוא חלם בהקיץ... וכיון שידעתי שאותו אדם יושב בכלא על גניבות שגנב לכן החלום הזה מאוד הסתדר איתו, דבאמת הוא חולם לעשות כסף קל במקום לטרוח.

אמנם לא רציתי לפגוע זו, ולכן אמרתי לו 'זה מראה שאתה רוצה לעשות כסף קל ומהיר, כגון לסחור בסמים', אבל הוא השיב: לסחור בסמים זה קשה. ואחד השומעים הכריז: הרב מתכוין שאתה רוצה לעשות כסף קל כגון לגנוב... וזה מה שאמר שלמה 'ונפש רמיה תרעב'.

טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה:

אדם צריך לטרוח כדי לקבל את מה שנקצב עבורו, אבל העצל לא רוצה אפילו להושיט האוכל לפיו

כתב הרלב"ג 'טמן עצל - הנה העצל כאילו טמן ידו בצלחת, בצלוחית קטנה שיקשה לו להוציאה משם, וכן ימצא הענין בו, כי לעצלותו תמצאנה ידיו כאילו הם אסורות, ולא יעשה שום מלאכה, ואף על פי שיחסר לו מזון,

מחורף עצל לא יחרש (ישאל) ושאל בקציר ואין:

ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה, מה ששייג בו די טרפו, הנה עם כל זה לא ישליט בידו לעשות בה מלאכה יחיה בה, וזהו אומרו גם אל פיהו לא ישיבנה'.

ומה שכתב לא ישליט בידו, אפשר לבאר, דאינו שולט על ידו להכריחה לעשות מלאכה.

ואפשר לבאר את הפסוק באופן הבא: לפעמים נקצב לאדם שירוויח כך וכך כסף, אלא שאינו טורח כלום בשביל כך ולכן לא מקבל אותו [וכמו שכבר הזכרתי קודם בביאור הפסוק 'מתאוה ואין נפשו עצל'], והוא בטוח שאם היה נקצב לו משמייים כסף היה הוא מקבל אותו עד פתח ביתו ללא כל טירחה, אלא שלא נקצב לו ולכן אינו מקבל.

ועל זה אמר בלשון לימודים 'טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה', כלומר, העצל בטוח שגם את הפעולה הפשוטה של הבאת האוכל מהצלחת לפה אין הוא צריך לעשות, אלא אם נקצב לו איזה אוכל יגיע הוא לתוך פיו ללא כל מאמץ מצידו.

מחורף עצל לא יחרש ושאל בקציר ואין:

העצל לא חורש בגלל הקושי של החורף ולכן לא מקבל כלום בקציר, וכן בלימוד, והתירוץ שהיה לו קשה אינו יכול להביא לו תבואה או ידיעת התורה

פירש רש"י 'מפני הצינה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה' [המשל הוא המלאכה, והנמשל הוא התורה].

וכוונתו דהעצל לא חורש בחורף מחמת שקשה לו לטרוח בקור ובבוץ וכדומה, ולכן אמר 'מחורף עצל לא יחרש', כלומר בגלל החורף הוא לא

תַּאוֹת עֲצַל תְּמִיתָנוּ כִּי מֵאֲנוּ יָדֵינוּ לַעֲשׂוֹת:

חורש, ורוצה בקיץ לקבל את הגידולים ולא מקבל כלום כי הוא לא חרש, וכמו שכתוב 'ושאל בקציר ואין'. וכך גם בענין לימוד התורה אם לא טרח. והנה שמעתי בשם הגר"א שיש עם הארץ בלי תירוצים ויש עם הארץ עם תירוצים, כלומר, זה שיש לאדם תירוצים למה לא למד אינו הופך אותו לתלמיד חכם, אלא עדיין הוא עם הארץ, אלא שיש בידו תירוצים. וכאן אמר שלמה שהעצל יש לו תירוצים למה לא חרש בחורף, כיון שהיה קור והיה קשה וכו', אבל דבר זה אינו עוזר לו בקיץ להשיג תבואה 'ושאל בקציר ואין', דזה שיש לו תירוצים אינו יכול לספק לו תבואה, וכך גם בנמשל לגבי תורתנו הקדושה, זה שיש לאדם תירוצים למה לא למד אינו יכול להפוך אותו לתלמיד חכם. ובקצרה: עם תירוצים לא קונים במכולת ולא יודעים את התורה.

תַּאוֹת עֲצַל תְּמִיתָנוּ כִּי מֵאֲנוּ יָדֵינוּ לַעֲשׂוֹת:

העצל סובל מאד מחמת זה שאינו טורח להשיג את מבוקשו

במצודת דוד ביאר 'התאווה שהעצל מתאווה לנוח על משכבו, היא תמית אותו, כי מאנו ידינו לעשות מלאכה להתפרנס בה, ומה אם כן יאכל והרי הוא מת ברעב'.

ולפי דבריו התאווה המוזכרת כאן היא תאוות העצלות, והיא זו שממיתה אותו.

אמנם אפשר לבאר באופן אחר, שהכתוב מדבר כאן על התאוות של העצל שהוא לא משיג אותם כלל בגלל עצלותו, דהעצל רוצה כל כך להשיג איזה דברים אבל הוא לא מוזיז את עצמו לפעול כדי לקדם את אותם דברים,

אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצה:

והדבר הזה שהוא לא משיג את אותם דברים קשה לו מאד, וזהו 'תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות'.

וראיתי שכך ביאר הגר"א 'תאות עצל' - שהוא מתאוה להתעשר, ואותה התאוה תמיתנו כי מאנו וגו' ולכן אין לו והוא מתאוה'.

ובתוספת ביאור יש לומר, דאם אדם רוצה להשיג איזה דבר ומנסה הוא להגיע לאותו דבר ולא מצליח, הרי שקשה לו אבל הקושי עוד נסבל, אמנם העצל שלא משיג את הדבר יודע שמחמת זה שאינו מוזיז את עצמו באה עליו הרעה הזו, ולכן הדבר קשה עליו עוד יותר. ועיין מה שכתבתי עוד על כך לעיל בפסוק 'מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרוצים תדשן'.

אמר עצל ארי בחוץ, בתוך רחבות ארצה:

תמיהה על הכפילות

המלבי"ם ביאר דחוץ הוא מקום שאחורי הבתים, ורחוב הוא רחוב השוק שבו מתקבצים אנשים, ודרך הוא שביערו הרחוקים מהיישוב יש חיות רעות ובדרכים מחוץ לעיר יש ליסטים, אבל בתוך העיר, בחוץ, וכל שכן ברחובות, אין לסטים ואין חיות רעות, 'והעצל מעצלותו לצאת מביתו ידמה לו כוח המדמה כאילו בחוץ ששם אין רבים, מצויים חיות רעות, וברחוב יש רוצחים הגם שאין שם חיות מפני יראת רבים'. וכו'.

ולפי דבריו העצל מדבר כאן על ב' חששות שונים, חיות רעות ולסטים, ולפי זה מובן מדוע מוזכר 'ארצה' ולא 'אטרף', דהחלק השני של הפסוק מדבר על חשש מלסטים, ובלסטים שייך לשון רצח.

**עַל שְׂדֵה אִישׁ עֵצַל עִבְרָתִי וְעַל כֶּרֶם אָדָם חֶסֶר לִבִּי: וְהִנֵּה
עָלָה כָּלֹו קִמְשָׁנִים כָּסֹו פָנָיו חֲרָלִים וְגִדְרֵי אֲבָנָיו**

על שדה איש עצל עברתי:

יש עצלות המחשבה, וכדי לא לחשוב האדם מוכן לעשות

ראיתי בספר מכתב מאליהו (במהדורה הישנה חלק ה עמוד 95) שכתב וז"ל 'על שדה איש עצל עברתי - זה אדם הראשון' (ב"ר כא, ב).

וצריך עיון, וכי אדם הראשון חטא בעצלות? הרי אדרבה במעשה חטא? אבל יש עצלות ויש מתינות. המתון - בעל ישוב הדעת ואינו מממהר להחליט ולעשות. והעצל מתעצל מלהתיישב, ובבהילות מממהר ועושה. מהירות זו היא פרי עצלות המחשבה (שם משמואל בשם אדמו"ר מקוצק). כוונת המדרש: שאדם הראשון, לפי גודל ערכו, לא התיישב כדבעי לפני עשייתו ונתבלבל הענין כולו. עכ"ל.

ועיננו רואות שלפעמים אדם מוכן לטרוח בגופו אבל להפעיל את ראשו ומחשבתו הוא לא מוכן, ואם נדע נקודה זו נוכל לשים לב לכך ולמנוע את עצמנו מחסרונה.

על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב:

ביאור הכפילות, ומדוע בשדה מוזכר עצל ובכרם חסר לב

יש לעיין בכפילות הכתוב, שהזכיר גם שדה וגם כרם. עוד יש לעיין מדוע לגבי שדה הזכיר איש עצל ואילו לגבי כרם הזכיר חסר לב.

ויש לבאר, דאין אף אחד שחושב שאם לא יזרע יגדל איזה דבר בשדה שלו, ואם כן אם אינו זורע אינו אלא איש עצל, ולכן הזכיר עליו הכתוב 'איש עצל'. אמנם לגבי כרם הדבר שונה, דאדם יכול לומר לעצמו דכיון שהעצים

כבר גדלו אם כן גם אם לא ישקיע בהם בכל אופן יצמחו לו ענבים רבים וטובים ואין לו מה לחשוש, ואמנם טעות בידו, כיון שאם אינו מטפל בכרמו יהיו בו נזקים רבים וכמבואר בפסוקים שאחר כך. ולכן הזכיר עליו הכתוב 'חסר לב', דאינו שם לבו ואינו מבין את הנזקים שיגרמו לו.

ודבר זה קיים גם לגבי לימוד התורה [וכידוע מהגר"א דכל משלי הוא משל לתורה], דאין אדם שחושב שאם לא ילמד איזה דבר ידע הוא אותו, ולכן אם אינו לומד את אותו דבר אין זה אלא עצלות, אבל לפעמים אנשים חושבים שאם לא יחזרו בכל אופן יזכרו פחות או יותר, והרי זה בבחינת 'חסר לב', וכנגד ב' דברים אלו הזכיר במשלו שדה וכרם ועצל וחסר לב.

אמנם אחר שכתבתי זאת ראיתי שרש"י כן פירש את 'איש עצל' לענין חזרת הלימוד, וכתב 'איש עצל' - שאינו חוזר על גירסת תלמודו. אבל המלבי"ם בתוך דבריו כתב באופן דומה למה שכתבתי וז"ל והכרם הוא משל מי שכבר נטע ושתל גפני החכמה, וצריך לשמור מצוות לא תעשה, וכן לשמור את תלמודו שלא ישתכח ממנו שזה עבודה קלה, והמתרשל ממנה אינה מעצלות רק מחסרון לב, שגדר חסר לב שאין לו כוח המושל ברוחו, והתאווה תפרוץ בו פרץ לעבור על לא תעשה ולהניח תורתו. וכו' עכ"ל. [ונמצא לפי פירוש זה, שהעבודה בכרם שכבר נטוע דומה לחזרת הלימוד, ומה שהזכיר חסר לב, למלבי"ם - שאינו מושל ברוחו, ולפי מה שביארתי - שאינו מבין את גודל הנזק של חוסר החזרה, ואפשר לומר גם שמבין אלא שאינו שם אלא לבו].

ונביא כאן את כל דבריו על פסוקים אלו, 'קמשונים - חוחים. כסו - נכסו. חרלים - גדולים מקמשונים, והרי הם חדים כקוצים. וגדר אבנו נהרסה - כך מי שאינו חוזר על תלמודו, מתחילה משכח ראשי פרקים וסוף מסלף דברי חכמים מזה לזה, שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור, והוא מחריב את העולם' [ומה שכתב שבתחילה משכח ראשי פרקים, צריך להבין, והלא את הראשי פרקים, את ההתחלה, יותר קל לזכור, ומדוע אותם משכח ראשונה].

**נְהַרְסָה: וְאַחֲזָה אֲנֹכִי אִשִּׁית לְבִי רְאִיתִי לְקַחְתִּי מוֹסֵר: מַעֲט
שְׁנוֹת מַעֲט תְּנוּמוֹת מַעֲט חֶבֶק יָדַי לְשֹׁכֵב: וּבָא מִתְּהַלֵּךְ
רִישָׁךְ וּמַחֲסְרֶיךָ כְּאִישׁ מִגֵּן:**

ואחזה אנכי אשית לבי:

לקחתי מוסר לעזוב את דרך העצלות

במצודת דוד 'ואחזה - וכאשר ראיתי אני את כל זה שמתי לבי להבין מה העצלות עושה, וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב את דרך העצלות'.

ונראה דשלמה המלך ע"ה בא לומר לנו, דלא מספיק לראות את העניין הזה רגע אחד ולהבין את נזק העצלות ולהמשיך הלאה, אלא צריך להשיב את הדברים אל הלב מתוך מטרה לעשות שינוי גדול במעשה.

מעט שנות וגו'

ביאור העניין

המלבי"ם ביאר כאן שאחרי השינה אדם מתנמנם, ואחר כך כשכבר אינו מתנמנם מכל מקום שוכב הוא בחוסר מעשה ומתעצל מלקום וללבוש בגדיו, ועיין למעלה שהוזכר גם כן דבר זה והבאתי שם את מה שכתב המלבי"ם באותו מקום.

ובא מתהלך רישך וגו'

קושיה על הכפילות

דבר זה הוזכר כבר למעלה [עם שינוי קל, וכן הפסוק הקודם 'מעט שנות' וגו' הוזכר כבר למעלה], ועיין שם הביאור, ולא ידעתי את טעם הכפילות.

אָמַר עֲצֵל שַׁחַל בְּדֶרֶךְ אָרִי בֵּין הָרְחֻבוֹת: הִדְלֹת תִּסּוֹב עַל
צִידָה וְעֲצֵל עַל מִטָּתוֹ: טָמֵן עֲצֵל יָדוֹ בַּצִּלָּחַת נִלְאָה לְהַשִּׁיבָה
אֶל פִּי: חָכֵם עֲצֵל בְּעֵינָיו מִשְׁכָּעָה מְשִׁיבֵי טַעַם:

אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות: העצל מוצא תמיד תירוצים למה לא לטרוח

המסילות ישירים (פ"ט בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם) הזכיר פסוק זה וז"ל וחכמים זכרונם לברכה פרשו הענין כמין חומר, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב. ואמרו (דברים רבה ח, ו) שבעה דברים אמר שלמה בעצל: כיצד, אמרו לעצל, הרי רבך בעיר, לך ולמד תורה ממנו והוא משיב אותם, מתיירא אני מן הארי שבדרך. רבך בתוך המדינה, אומר להם, מתיירא אני שלא יהיה ארי בין הרחובות. אומרים לו, הרי הוא בתוך ביתך אומר להם, אם אני הולך אצלו, אני מוצא הפתח נעולה וכו', עיין שם [עיין מה שהבאתי על הפסוק הבא]. הא למדת, שאין היראה גורמת שיתעצל אלא עצלה גורמת לו שיתירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא ורגיל ברוב המון בני האדם אשר זה דרכם כסל למו. ומשכיל על דבר ימצא אמת לאמתו, ודעת לנבון נקל. עכ"ל. ועיין להלן מה שהבאתי עוד מהמסילות ישירים על הפסוק 'חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם'.

וכך כתב גם הארחות צדיקים (שער ט"ז) 'לא די לעצל שלא יגיע לידיעת התורה, כיון שאינו עוסק בתורה כראוי, אלא אפילו מחמת העצלות מעלה בלבו סברות של טעות. כי העצל יורה היתר לעצמו ויאמר: 'טוב לגוף המנוחה כדי שיתחזק, כי כשאדם חזק הוא יכול לעשות יותר מן החלש'. ומטה אוזניו לדברים בטלים, ואומר שבזה יהא לבו פתוח. נמצא שהעצלות גורמת שיחפש סברות, לומר שעושה מצווה בהתבטלו מן התלמוד. אף על

פי שזאת הסברא היא אמת, שטוב לנוח כדי להתחזק, או לשמוע מילי בדביחותא לפתוח הלב - זהו דווקא לאדם הזריז ועוסק בתורה כראוי. כי אין כוח האדם ככוח האבנים, או שיהיו עצמותיו כנחושת לטרוח תמיד, ופעמים צריך לנוח כדי שיתחזק. אבל העצל מיישר זאת הסברא, ונמשך אחריה עד שיתבטל מכל וכל. ולעולם בכל המצוות שיש בהן טורח - יעשה סברא לפי העצלות להתבטל מן המצווה. כללו של דבר: העצל יטה כל סברותיו לצד העצלות. עכ"ל.

הדלת תסוב על צירה ועצל על מיטתו:

דברי המדרש על תירוצי העצל

ראינו בסמוך את דברי המסילת ישרים שמביא את דברי המדרש בביאור הפסוקים על העצל, ונעתיק כאן את מה שהביא הארחות צדיקים (שעו ט"ז) מהמדרש, כיון שהביא יותר מדברי המדרש ושם מבואר גם פסוק זה. וז"ל העצל הוא רך הלבב, ואינו גולה למקום תורה. ועליו אמר שלמה המלך שבעה דברים (דברים רבה ח ו).

אומרים לעצל: רבך בעיר, לך ולמד תורה הימנו, והוא משיב להם: מתיירא אני מן הארי שבדרך, שנאמר (משלי כו יג): אמר עצל שחל בדרך.

אומרים לו: רבך בתוך המדינה, עמוד ולך אצלו, והוא משיב להם: מתיירא אני שלא יבוא ארי בתוך הרחובות, שנאמר (שם): ארי בין הרחובות.

אומרים לו: הרי הוא דר אצל ביתך, והוא משיב להם: הארי בחוץ, שנאמר (שם כב יג): 'אמר עצל ארי בחוץ, בתוך רחובות ארצח'.

אומרים לו: הרי הוא בתוך הבית. והוא משיב להם: ואם הולך אני ומוצא הדלת נעולה, אני צריך לחזור.

אומרים לו: פתוחה היא - עדיין לא יקום העצל, שנאמר (שם כו יד): הדלת תסוב על צירה, ועצל על מיטתו. ולבסוף שלא יודע מה להשיב, אומר להם: אם הדלת פתוחה או נעולה - אני מבקש לישון מעט. שנאמר (שם ו ט): עד מתי עצל תשכב, מתי תקום משנתך.

עומד ממיטתו ונותנים לפניו לאכול - והוא מתעצל לתת לתוך פיו, שנאמר (שם כו טו): 'טמן עצל ידו בצלחת, נלאה להשיבה אל פיו'.

ואיזהו השביעי, שנאמר (שם כ ד): 'מחורף - עצל לא יחרוש'. ואמר רבי שמעון בן יוחאי: זה שלא למד תורה בנעוריו, ורוצה ללמוד בזקנותו ואינו יכול. וזהו (שם): 'ושאל בקציר - ואין'.

עד כאן היה שלמה מגנה את את העצל. ומשה רבנו עליו השלום אמר דבר גדול מכולם, שנאמר (דברים ל יד): "כי קרוב אליך הדבר מאוד, בפיך ובלבבך לעשתו". פירוש: רק הוצא דבר מפיך. ומי שמתעצל בזה, שלא יוציא דברים מפיו - אין לך עצלות גדולה מזו.

טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו:

קושיה על כפילות העניין

יש לעיין מה נוסף כאן על הפסוק דלעיל 'טמן עצל ידו בצלחת, גם אל פיהו לא ישיבנה'.

חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם

העצל מאמין לתירוציו יותר מדברי חכמים רבים, ולכן גם לא מחלל שבת מפני פיקוח נפש

התבאר למעלה דהעצלות גורמת לאדם לחפש תירוצים ולהאמין להם, כגון 'שחל בדרך ארי בין הרחובות', וכעת בא לומר דהעצלות גורמת לאדם

צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל:

שיאמין לתירוציו אף כנגד דברי חכמים רבים. וכגון שהחכמים אומרים שיש לטרוח ואין לחשוש לכל מיני חששות, והוא טוען כנגד שאין לעשות כלום בגלל חששות מסוימים, ומקבל הוא את דבריו יותר מדברי החכמים. והמסילת ישרים (פ"ו בביאור מדת הזריזות) כתב על כך וז"ל: ואולם אם תשאל את פי העצל, יבוא לך במאמרים רבים ממאמרי החכמים, והמקראות מן הכתובים, והטענות מן השכל, אשר כולם יורו לו, לפי דעתו המשובשת, להקל עליו ולהניחו במנוחת עצלותו. והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה היא גוברת בו, מטה דעתו ושכלו אל הטענות האלה, אשר לא ישמע לקול החכמים ואנשי הדעה הנכונה. הוא מה ששלמה צווח ואומר (משלי כו, טז) חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם. כי העצלה איננה מנחת לו שיהיה אפילו חש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב הכל לתועים ושוטים והוא לבדו חכם.

והנה הגמ' (יומא פה:) הביאה שבעה דעות של חכמים מהו המקור לכך שמחללים שבת בשביל להציל נפש, והבן יהודע ביאר על פי זה את דברי הפסוק שאומר 'חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם', דהעצל מתעצל ללכת ולהציל נפש וחושב את עצמו לחכם יותר מאותם שבעה חכמים שביארו את טעם הדבר שמחללים שבת כדי להציל נפש.

צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל:

העיון הקבוע של האדם על צרכיו מונע ממנו את העצלות

צריך להבין:

א. מה הביאור ב'צופיה הליכות ביתה'.

ב. מהו 'לחם עצלות'.

ג. וכן מה הקשר בין צופיה הליכות ביתה לבין זה שאינה אוכלת לחם עצלות. ואפשר לבאר, דמדרך העצלות הוא שהאדם מתעלם מהצרכים שלו, ולא חושב עליהם, כיון שקשה לו לחשוב על מה שהוא צריך, דהרי דברים אלו מצריכים אותו להוויז את עצמו ולפעול, ודבר זה קשה עליו עד מאד, ולכן אין הוא חושב על מה שהוא וביתו צריכים, ועל ידי כך יותר קל לו לא לטפל בכלום.

ולכן אמר על האשת חיל, שאין דרכה כן, אלא להיפך 'צופיה הליכות ביתה', כלומר הרי היא צופה ומסתכלת על עניני וצרכי ביתה, כדי לראות מה היא צריכה לעשות למען ביתה.

ומה שאמר 'ולחם עצלות לא תאכל' אפשר להוסיף ולבאר על פי הנ"ל, דחוסר ההסתכלות על הצרכים, וההתעלמות מהם, הם אלו שנותנים כוח לעצל להישאר בעצלותו ולא לפעול כלום וכנ"ל, וזהו ה'לחם עצלות' של העצל, שנותן כוח לעצלות, אבל אם האדם היה מתבונן על הצרכים שלו לא היה הוא יכול להישאר בעצלותו, והיה חייב למצוא דרכים להתגבר עליה.

ולכן אמר שהיא 'צופיה הליכות ביתה', כלומר מתבוננת על עניני וצרכי ביתה, ומה שקורה ונצרך בביתה, וממילא 'ולחם עצלות לא תאכל'.

והנה יש כאלו שרושמים לעצמם את כל מה שצריכים הם לעשות, ויש בזה תועלת למניעת הבעיה הנ"ל, אמנם רצוי שהאדם יחזיק אצלו תמיד את הרשימות ויעיין בהם, ואז יהיה הדבר בבחינת 'צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל'. וכך המטלות לא ישארו רק ברשימות שלו, וכן כדאי לחלק את המטלות להרבה חלקים וכמו שכבר התבאר לעיל בביאור הפסוק (טו יט) 'דרך עצל כמשכת חדקים וארח ישרים סללה'.

[והנה רש"י ביאר את הפסוק לגבי זה שהיא שמה לב על הצרכים הרוחניים של בני הבית, 'צופיה' - היא בביתה נותנת לב על צרכי בני ביתה איך ינהגו באמת ובצניעות, וגם במצודות כתב 'צופיה' - מבטת בהליכות אנשי ביתה, ומיישרת דרכם בצניעות ובעבודת ה'.

ולא ידעתי מדוע שניהם הזכירו דווקא צניעות, רש"י הזכיר צניעות ואמת, והמצודות צניעות ויראת שמים, ומכל מקום בודאי דמה שפירשתי שהיא מסתכל על צרכי בני ביתה וממילא אינה אוכלת לחם עצלות אלא דואגת לכך שייך גם בצרכים הרוחניים].

והנה חשוב לידע דאם אדם ניסה דרך אחת בפתרון בעיותיו ולא הצליח, רצוי מאד שינסה דרך אחרת ולא ישוב לנסות עוד פעם ועוד פעם באותה דרך שלא הצליח. והגר"י אבר בספרו ישירים דרכי ה' האריך בכך, דאם ניסה הוא דרך אחת כמה פעמים ולא הצליח, רצוי שינסה דרך אחרת ולא יחזור שוב ושוב על השיטה שלא הצליחה לו, ואם דרך אחת הצליחה לו, כדאי שיאמץ אותה.

**מדברי רבותינו בעניין
העצלות, בתוספת
ביאורים והערות**

המדה הכוללת היא העצלות

הבאתי בתחילת החיבור את דברי הגר"ח פרידלנדר שמזכיר את מדת העצלות בלשון 'המדה הכוללת היא העצלות'.

ובאמת, אם באים אנו לבאר כמה המדה הזו קשורה לחיינו ומשפיעה עליהם ללא גבול, ברוחניות ובגשמיות, אין יותר מתאים מלהביא את ארבעת המילים האלו 'המדה הכוללת היא העצלות'.

וזאת כיון שהעצלות היא הסיבה כמעט לכל דבר ועניין שצריך להיות יותר טוב, וכמו שהתבאר כבר בפסוקי משלי שראינו למעלה, דמה שאדם לא לומד מספיק הוא בגלל העצלות, ומה שלא חוזר על לימודו הוא בגלל העצלות, ומה שלא מתאמץ להבין הוא בגלל העצלות, ומה שלא מתאמץ לפרנסתו הוא בגלל העצלות, ומה שמוצא תירוצים לכל דבר הוא בגלל העצלות.

ואפשר להוסיף על זה הדרך עוד ועוד עניינים, דגם מה שלא מתפלל להצלחתו הוא מחמת העצלות, ומה שלא מטפל במידותיו הרעות הוא מחמת העצלות, ועוד ועוד, עד שאפשר לומר שכמעט כל דבר שאינו מושלם מקורו בעצלות, וצריך רק להתבונן בדבר זה ולראות עד כמה הוא נכון.

ולכן כדאי לתת לב לעניין זה של ההתגברות על העצלות בין על ידי התגברות בכוח על עצלותו, ובין על ידי חיפוש רעיונות שיעזרו לו לפעול ולא להתנהג בעצלות, וכמו שהבאתי מקורות לכך ב'סוף דבר' שבסיום חיבור זה.

על ידי הזריזות תתעורר נפשו, דהתנועה החיצונית תעורר הפנימית
הזכרנו דיש להתגבר על העצלות בכוח, ובמוח - כלומר עם רעיונות מעשיים, והנה, אם אדם מוצא עצה טובה שיכולה לעזור לו באופן אישי, ומשיב אותה אל לבו, מתוך כוונה להועיל לעצמו באופן מעשי על ידי עצה זו, בודאי שיוכל לקבל מעצה אחת תועלת גדולה וקבועה.

אמנם גם באופן שאדם מתגבר על העצלות בכוח, הרי שהדבר מועיל לו לא רק לאותו הדבר הסמויים שהתגבר בו, אלא עוזר לו לעורר את הכוח הפנימי שבו, ונמצא שקיבל יותר מתועלת מסיימת אחת על ידי התגברותו. וכמו שכתב המסילת ישרים (פ"ז) וז"ל ואמנם, התבונן עוד, שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריזות יולד ההתלהטות. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממנה תנועתו החיצונה, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבדות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה. וזה דבר שהנסיון יעידהו.

ואמנם כבר ידעת, שהנרצה יותר בעבודת הבורא, יתברך שמו, הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה. והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב ואומר (תהלים מב, ב) כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים, (שם פד, ג) צמאה נפשי לאלקים וגו'. נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'. (שם סג, ב) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי. ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לזהות בו כראוי, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו, כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונה מהפנימית. אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון. והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו, ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה', וכתוב (שם יא, י) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג. עכ"ל.

והנה המסילת ישרים בא לומר דעל ידי התנועה החיצונית יעורר הוא את ההתלהטות הפנימית, ויעבוד את ה' באהבה ובחפץ, אמנם מונח כאן עוד ענין, דעל ידי שיתגבר ויעשה תנועה חיצונית, הפנימיות שלו תתעורר וכבר לא יהיה קשה לו להתגבר ולעשות עוד דברים.

ואם האדם יבין שעל ידי ההתגברות החד פעמית שלו על העצלות, כגון לעשות איזו פעולה קטנה, אין הוא מרויח רק את עשיית אותה הפעולה

ארי בין הרחובות

המסויימת, אלא גם מעורר הוא בנפשו את הכוח הפנימי, יהיה לו יותר כוח לעשות את אותה פעולה, דיראה הוא את התועלת שלה, דכדי שאדם יעשה דברים לא בעצלתיים צריך שיבין הוא מה הוא מרויח מאותה פעולה שהוא עושה, וכמו שנביא בהמשך בעז"ה.

אם מניח עצמו ביד כבודו ודאי הוא שלא יצליח

כתב המסילת ישרים (פ"ו בביאור מדת הזריזות) וז"ל ותראה כי טבע האדם כבד מאד, כי עפריות החמירות גס, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה. ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודו, ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות ה, כ) הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים זכרונם לברכה (ברכות לב, ב) בדברים הצריכים חיזוק, תורה ומעשים טובים. ומקרא מלא הוא (יהושע א, ז) חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו. עכ"ל.

טבע האדם מונע את הזריזות, ומי שמתגבר זכה לעתיד לבוא

עוד כתב המסילת ישרים (פ"ז) 'כי הזריזות היא מדת שלימות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופס בה כל מה שיוכל, הה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחרי בזמן עבודתו'.

שורש כל המדות הרעות היא המידה הרעה של הזנחת החיים על מהלכם הטבעי, התחזקות במידה אחת מועילה לכל המידות, ובפרט התחזקות כנגד העצלות

הבאתי בתחילת החיבור את דברי הגר"ח פרידלנדר שקורא למדת העצלות 'המדה הכוללת', ובהמשך ביארתי איך באמת כל כך הרבה דברים נובעים

מהעצלות. ואמרתי זאת לפני ידידי הרב ברק אליאש והראני את דברי החזון איש בעניין זה (אמונה ובטחון פ"ד אות א) שכתב וז"ל תורת המדות העמידו חכמי היראה לפרק מיוחד בשלמות העבודה, ואף שקדו עליהם לפרק למדות מספר, כמו כעס, גאווה, תאוה, אהבת הכבוד, אהבת הנצוח, נקמה, צרות עין וכיוצא בהן, ומרב ההרגל נקבע בלב רבים שבאמת השלימות היא בעלת אברים נפרדים, ואמנם זה אמת מצד חלי הנפש ומצד מערכת הקרב כנגד משחתותם, אבל בשרשם אין כאן רק מדה אחת טובה ומדה אחת רעה, המדה הרעה היא הזנחה את החיים הטבעיים על מהלכם הטבעי, וכל השתדלות ישתלם במדות הרעות כולן, יהיה כעסן מצוין, נוקם מצוין, גאה מצוין וכן הלאה, לא יחסר לו מכל המדות הרעות שמו חכמים מאומה. והמדה הטובה היא ההסכמה המוחלטת לבכר את הרגש המוסרי על רגש התאוה, ומנקודה זו הוא לוחם נגד כל המדות הרעות יחד, ולא יתכן שתהיה הסכמה זו לחצאין, שזה האיש אשר אור השכל וסגולת הנפש הקיצוהו וישפיעו עליו לבחירת הטוב, הוא שואף בשעה הטובה לטוב בלי מצרים, ואינו רואה שבע לנפשו בכל הטוב שיעשה, והוא רואה עולם נצחי בלתי קץ ובלתי תכליתי, וכרגע יתעב כל מדות רעות יחד. עכ"ל.

והנה צריך להבין, דאיך אפשר לומר שיש בשורש כל המדות הרעות רק מדה אחת רעה, והלא בודאי שיש באדם נטייה לכל מיני מדות רעות. ואפשר לבאר, וכך ביאר גם ידידי הנ"ל, דבודאי שהאדם נולד עם נטייה לכל מיני מדות רעות, אמנם זה שהמדות האלו התפתחו אצלו כל כך הרי זה מחמת ההזנחה [אמנם יש לעיין האם ביאור זה מתיישב בלשון החזו"א שהמדה הזו היא השורש של כל המדות הרעות].

ואמנם אף אחרי שידענו, ששורש כל המדות הרעות היא ההזנחה של החיים על מהלכם הטבעי, מכל מקום ריפוי כל המדות הרעות לא יכול לבוא רק על ידי הטיפול במידה זו, וכמו שראינו בתוך דברי החזון איש שהובאו למעלה 'ומרב ההרגל נקבע בלב רבים שבאמת השלימות היא בעלת אברים נפרדים, ואמנם זה אמת מצד חלי הנפש ומצד מערכת הקרב כנגד

משחתותם, אבל בשרשם אין כאן רק מדה אחת טובה ומדה אחת רעה', הרי שביאר החזון איש ש'מצד חלי הנפש ומצד מערכת הקרב כנגד משחתותם' יש כמה מדות רעות.

ונראה דכוונתו היא, דאף שהשורש לכל המדות הוא אחד וכן"ל, מכל מקום לאחר שכבר גדלו המדות הרעות והגיעו להיכן שהגיעו, יש לטפל בכל אחד ואחד מהם באופן פרטי.

ונביא דוגמא מהחיים להבנת דבר זה: אם אדם אכל אוכל לא בריא ובגלל זה נהיה חולה בכמה מחלות, אם נבוא לרפאות אותו לא נוכל להסתפק בזה שרק יתחיל לאכול בריא, כי כבר נוצרו אצלו כמה מחלות ולכן צריך לטפל בהם באופן פרטי. [אמנם בודאי אם ימנע מכאן והלאה מאכילת אותם מאכלים בעייתיים, לפחות ימנע מעצמו עוד מחלות].

וכתב על זה עוד החזון איש בהמשך דבריו (אות ג) וז"ל וכן מדרך הרפואה להרבות בהפרדה, כי נוח למצוא הרצאת דברים בגנות של כל מדה רעה בזמן שהבקיעה והפרידה ויעצבוה לעצב מיוחד, אבל הדיבור על כללות רפואת הנפש מבלי לפרטו לפרטים רבים גורם צמצום בהרחבת הדברים וגרעון בהגיון של הרופא המעיין להטיף חזיונותיו על לב חניכו להטותו אל הטוב, גם מצד החולה חוץ ההפרדה ולהזדקק לפרט את הגנות של כל מדה רעה בפני עצמה ולחפש תחבולה לכל אחת מבחינת השקה האנושית וטבעת ההרגשים.

ואמנם אחרי שבשרשם כל המדות הרעות מדה אחת היא, וכל המדות הטובות מדה אחת היא, תועלת הריפוי של מדה אחת היא תועלת ריפוי לכולן, ועל ידי החלמת אבר אחד מתחזק כל הגוף וגורם עילוי למדה הטובה הכלולה מכל המדות הטובות. עכ"ל.

ונראה להוסיף ולומר, דאף שהריפוי של המדות צריך להיות פרטי, וגם כל ריפוי של מדה אחת מביאה תועלת [ברמה מסויימת] למדות אחרות, עם כל זה, לריפוי מדת העצלות יש יותר השפעה על מדות אחרות, וכמו שכתב הגר"ח פרידלנדר 'המדה הכוללת היא העצלות' וביארתי קצת למעלה איך

כמעט כל מה שאינו מושלם מקורו בעצלות, והרב ברק אליאש הגדיר זאת באומרו שהזריזות היא הכלי עבודה שלנו, וכך כתב בארחות צדיקים (שער ט"ו שער הזריזות) 'מדת הזריזות היא תכשיט לכל המצוות, והיא מתקנת את כולם'. ועוד כתב (שם) 'ואתה צריך לדעת, כי מידת הזריזות היא תחילה לכל המידות'. ולכן יש חשיבות מיוחדת לטיפול במידת העצלות, דעל ידה תיקונה יזכה לתקן עוד מידות.

והנה ראינו שהחזון איש כתב 'מדרך הרפואה להרבות בהפרדה וכו', ולחפש תחבולה לכל אחת' וכו', כלומר צריך למצוא עצה לכל מידה ומידה בפני עצמה איך להתגבר עליה ולתקנה, ואחר כך הוסיף שעם כל זה ריפוי של מידה אחת מועיל לחברתה 'תועלת הריפוי של מדה אחת היא תועלת ריפוי לכולן, ועל ידי החלמת אבר אחד מתחזק כל הגוף וגורם עילוי למדה הטובה הכלולה מכל המדות הטובות'.

ויש לקחת עניין זה גם לחלקים השונים של מידת העצלות עצמה, דהרי העצלות מפריעה לאדם בכמה וכמה עניינים שונים, ולכל עניין ועניין שמפריעה היא לאדם יכול הוא לחפש עצה איך להתמודד ולהתגבר, [ובחיבור זה הבאנו כמה עצות אבל כל אדם צריך לראות מה מתאים לו וכידוע], אמנם אף שצריך לחפש כמה עצות שיועילו לבעיות המסויימות שהעצלות גורמת לו, מכל מקום יש לדעת התחזקות כנגד חלק אחד של העצלות בודאי שתעזור במידה מסויימת לכל החלקים.

כל גדולי ישראל שידענו היו זריזין מאד לעשות מיד מה שצריכין כתב הגר"ח קנייבסקי (ארחות יושר שער הזריזות עמוד לב) 'וכל גדולי ישראל שידענו היו זריזין מאד לעשות מיד מה שצריכין, ומרן החזו"א אמר סגולה שלא לשכוח לעשות מיד, וכן שמענו על החפץ חיים זצ"ל שכשהחליט שצריך לעשות דבר היה עושה מיד בלי שום עיכוב'.

וכך כתב הגרמ"מ שוליצנגר על רבו בעל הקהילות יעקב (פניני רבנו הקהילות יעקב ח"א עמוד קה) 'מדת זריזותו היתה נפלאה עד למאד, בכל ענין שהיה נחוץ לסדר - היה משתדל מאד לסדר מיד ולא להשהות'.

התמקדות בדבר אחד מועילה לזריזות

עוד כתב בארחות צדיקים (שער ט"ו שער הזריזות) 'כי הזריזות תלויה בלב האדם, כשאדם מפנה לבו מכל המחשבות האחרות שיש בו ותופס מחשבה אחת, אז הוא מזדרז, בלי ספק שיצליח'.

כיוצא בדבר קראתי פעם עצה בנוגע להתיעלות במטלות כגון סידור הבית וכדו', שהאדם יחליט שברבע שעה הקרובה הוא עסוק רק בלסדר את הבית, ואחר כך יחליט שרבע שעה הקרובה הוא עסוק רק בלשטוף כלים וכדו', ודבר זה נותן הרבה מרץ לעסוק באותו דבר בכל הכוח, ומספיקים כך הרבה יותר.

ודבר זה נוגע להרבה דוגמאות בחיים, כל אחד לפי עניינו, ברגע שאדם מתמקד בדבר מסויים שאותו הוא רוצה לעשות ולקדם, הרי שהוא מתמלא במרץ ומקדם את אותו דבר, אבל ברגע שאדם מתפזר ויש לו כל מיני דברים ותוכניות וכיוונים, הרי שהרבה יותר קשה לו לקדם את רצונותיו.

וכן כשאדם רוצה לעבוד ממצב של חלומות וחוסר עשייה למצב של עשייה, הרי שלפעמים קשה לו הדבר, דהעשייה נראית לו קשה, אבל אם הוא יתמקד רק בדבר אחד קטן שאותו הוא צריך לעשות עוד מעט, הרי שהדבר לא ייראה לו כל כך קשה, דהרי באמת זה לא כל כך קשה לעשות רק דבר אחד קטן, ואחר כך יש עוד כמה דברים, שכל אחד מהם גם כן קטן ואפשר לעשות גם אותו ללא קושי מיוחד, והכל מצטרף לחשבון גדול, וכבר כתבתי על כך בביאור הפסוק (טו יט) 'דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סללה', והבאתי דשמעתי שכך מיעצים לעשות, להתחיל במשהוא אחד קטן.

הזריזות מועילה גם לעולם הזה וגם לעולם הבא

עוד כתב הארחות צדיקים (שם) 'הזריזות היא מעלה גדולה לתורה ולמצוות, וגם לענין תקנת העולם הזה', ועוד כתב 'וכאשר צריך זריזות לתורה כך צריך זריזות לענין העולם הזה, שיהא זריז במלאכתו, ויש הצלחה גדולה למי שעושה עניניו בזריזות, לכן בן אדם, תהיה זריז לשני עולמים, ועשה מלאכתך, שהוא צרכי העולם הזה, בזריזות, כדי שתפנה מהרה למלאכת שמים'.

וכן כתב להיפך בעניין העצלות (תחילת שער ט"ז) 'העצלות היא מדה רעה מאד, מי שזאת המדה גוברת בו עניניו מקלוקלים מאד בעולם הזה ובעולם הבא' וכו'.

עוד כתב בהמשך דבריו 'כללו של דבר: העצל אינו שווה לא לעולם הזה ולא לעולם הבא כי מאנו ידינו לעשות'.
וגם הפלא יועץ כתב (באות ע) על העצלות 'היא מדה רעה עד מאד לגוף ולנפש כידוע'.

פירוט הדברים שהעצלות מגיעה מהם, מספר הישר, ותוספת ביאור בהם
כתב בספר הישר (פרק שישי - בפירוש הדברים המסייעים על עבודת הקל יתעלה, והמעכבים אותה) וז"ל דע, כי כל מי שיתעסק בעבודת האל, יתעלה, צריך שידע כי העבודה היא כמו הרפואה, כי כחות העבירות אשר בנפשות כמו החליים בגוף, ותיקון המעשים הרעים הוא כמו הרפואה אשר תתקן מזג הגוף ותסיר הליחות הרעות עד אשר יהיה בריא. והרפואה היא משני דברים: מהרכבת רפואה מדברים מועילים, וממנוע את החולה מדברים המוספים בחליו, וכן תיקון המעשים הרעים הוא להסיר הרעים ולעשות הטובים. ועל כן נזכור עתה הענינים העוזרים על העבודה, ומנין הדברים המבטלים העבודה ותיקון כל אחד.

דע, כי עבודת הבורא יתברך, יש ענינים רבים מבטלים אותה, והם: התאוה. והכעס, והחנופה, והעזות, והעצלות, ומאורעות העולם, וחברת מתי רשעים, ורוע האמונה, ולעג הלועגים, והחכמות הרעות, והקנאה, והפתיות,

ארי בין הרחובות

ולקוץ בעבודה מפני שלא יראה שכרה, והכילות, ושלא יאמין ביום הדין. והנני מפרש כל אחד מאלה הענינים וכו'.

המידה החמישית - העצלות. היא מידה רעה תבטל העבודה, כי כל אדם עצל לא ישלים עסק מעסקיו, ועל כן לא תושלם עבודת העצל, כי יתעצל להשלים תנאיה. ודע, כי העצלה תבוא מן הסכלות, ומחולשת הלב, וממיעוט הדעת, מפני שלא ידע מה התועלת הבאה אליו מעבודת האל, יתעלה, וממיעוט קנאתו בזריזים המתעסקים בעבודה. ועל כן צריך כל משכיל להיזהר ממנה ולבקש תחבולות להסיר אותה, ויקנא בחבריו היגעים יום ולילה בעבודת האל, יתעלה, כי כל מי שלא יהיה זריז, לא ישיג תועלת, וכל מתרפה במלאכתו ישחיתנה, כאשר אמר (משלי יח) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית. עכ"ל.

והנה מנה הוא מספר דברים שהעצלות מגיעה מהם: א. הסכלות. ב. חולשת הלב. ג. מיעוט הדעת - מפני שאינו יודע את התועלת שתצמח לו מעבודת ה'. ד. ומיעוט קנאתו בזריזים המתעסקים בעבודה, ואחר כך כתב דמכיון שכך צריך לקנאות היגעים יום ולילה בעבודת הקל יתעלה, כי מי שלא זריז לא ישיג התועלת.

ונבאר מעט את הדברים, ותחילה נקדים דבודאי שגוף האדם מושך לעצלות וכמו שכתב המסילת ישרים (פ"ו בביאור מדת הזריזות) וז"ל ותראה כי טבע האדם כבד מאד, כי עפריות החמריות גם, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה, אמנם יש כמה דברים המגבירים מאוד באדם את מידת העצלות וגורמים לו שיימשך לעצלות ולא ילמד ויעבוד את ה'.

הסכלות - לא ידעתי כל כך מה כוונתו שהעצלות מגיעה מהסכלות. ונכתוב כאן ביאור לכך [ואת האמת אומר שאיני יודע אם זו כוונתו, אבל הדברים נכונים דיש להם מקורות אחרים] דהמחשבה ההרגשה ו'תפיסת החיים' של העצל היא שכדאי לנוח וכך יהיו החיים טובים יותר, שהרי כך לא נתאמץ ולא נעשה כלום ונהנה מחיים יותר טובים, ואף אם הוא לא חושב כך באופן

מודע לגמרי, אבל זו ההרגשה שלו וצורת ההתנהלות שלו, כדאי לא לעשות דברים, לא לפעול, וכך נרויח חיים יותר קלים ונוחים.

אבל באמת זו טעות קשה וסכלות, דהאמת היא שמי שבוחר בעצלות בוחר בחיים יותר קשים ומלאי עגמת נפש, ואילו מי שבוחר בזריזות בוחר בטירחה מסויימת אבל בחיים הרבה יותר נוחים וטובים בין בעולם הזה ובין בעולם הבא.

וכבר הבאתי עניין זה למעלה בשם הגר"א בביאור הפסוק במשלי (טו יט) 'דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סללה'.

חולשת הלב - אפשר דכוונתו לחוסר העוצמה שבה האדם מתנהג, דלפעמים אדם מתנהג עם עצמו בחולשה ועדינות יתירה וחס על עצמו שלא להקשות על עצמו ולא להטריח את עצמו, וכל דבר שקצת קשה נרתע הוא ממנו, וזו חולשת הלב, ובצורה כזו לא יוכל להצליח אלא יתנהג בעצלות וכבידות, כדי שחס ושלום לא יהיה לו קשה.

ולכן צריך לדעת דאף שצריך שעבודת ה' תהיה בצורה נעימה ומתאימה לאדם, ובמיוחד בלימוד התורה הקדושה ידוע שאדם צריך ללמוד באופן שהוא נהנה והארכתיו בכך בחיבורי על מ"ח הקנינים (בקנין בשמחה), עם כל זה חשוב לדעת שלפעמים צריך להתאמץ ולא להתנהג בחולשה, והגר"א אבר (בהקדמת ספרו ישרים דרכי ה' וכן בהמשך הספר) האריך בכך, דמצד אחד עבודת ה' של האדם אמורה להיות בצורה שמתאימה לו ולא בצורה שכל הזמן צריך להלחם כדי לעשות כל דבר, דזה האדם לא יצליח לעשות (ועיין מה שכתבתי על כך בסמוך, תחת הכותרת אהוב את המלאכה), אבל מצד שני צריך לדעת שיש גם את העניין של המאמץ, דלפעמים יש נסיון שצריך פשוט להתאמץ בכוח ולהימלט ממנו.

ודבר זה נוגע גם לעניין הקביעות בלימוד שיש לאדם, דבודאי צריך לעשות קביעות שיוכל לעמוד בה ולא מעבר לכך, אמנם על הקביעות הזו צריך לשמור בכוח ולא בחולשת הלב, ואסור לאדם לוותר לעצמו גם אם הוא לפעמים עייף וכדו', דרך בצורה כזו יוכל לשמור על קביעותו.

מיעוט הדעת - מפני שאינו יודע את התועלת שתצמח לו מעבודת ה' - זה בודאי שאם אדם אינו יודע מה הוא מרויח מעבודת ה' הרי שמתנהג הוא בכבודות ולא בזריזות ויעילות, דכדי שהאדם יתגבר ויעשה דברים בזריזות צריך שיהיה ברור לו מה הוא מרויח מכך, ועל ידי זה שיהיה מונח לפניו וברור לו מה הוא מרויח, יהיה ממוקד ונמרץ ויעשה הרבה יותר, [וראיתי רעיון זה גם בספר העקידה, והדברים מועילים מאד גם לענייני העולם הזה] ולכן צריכים אנו שיהיה ברור לנו מה נרויח מעבודת ה' ואז נוכל יותר להשקיע. והנה כבר הארכתי בחיבורי על פרקי אבות (פ"א מ"ג) דאף שהזכירו חז"ל שלא לעבוד לשם קבלת שכר אלא מאהבה, מכל מקום יש משמעות בדבריהם שחשוב שאדם יידע שמקבל הוא שכר, וכמו שאמר רבי (פ"ב מ"א) 'והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה', וכן אמרו חז"ל (נדרים סב.) 'תניא לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו, שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנן שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למד מאהבה, וסוף הכבוד לבוא'. ומאמר זה דורש ביאור, דכיון שאומרים לאדם לא ללמוד כדי שיקרא רב אלא ללמוד מאהבה, אם כן בשביל מה מוסיפים לו שסוף הכבוד לבוא. אלא ביאור הענין הוא, שעיקר מטרת האדם בלימודו תהיה מאהבה, אבל כיון שאם ידע שירויח ממה שלומד הדבר ידרבן אותו ללמוד יותר, לכן כדאי שידע זאת, וזו הסיבה שהוסיפו שסוף הכבוד לבוא.

ואחר כך ראיתי דרש"י (ברכות ד. ד"ה לולא) ביאר כן לגבי דוד המלך שאמר 'לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים', שביאר רש"י ז"ל לולא וכו' כבר טרדוני מיראתך, כמו שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו'. עכ"ל. ומבואר אם כן בדבריו, דדוד המלך אמר דלולא זה שהיה מאמין שהקב"ה משלם טוב בארץ החיים, לא היה מחזיק מעמד בנסיגות שהיו לו מפני המציקים לו ובאים לטורדו מעבודת ה'.

ארי בין הרחובות

ועל כן צריך שהאדם יידע שיש שכר לפעולתו בעולם הבא, שיקבל שכר גדול מאד על כל פעם ופעם שבמקום לעסוק ולשמוע דברים בטלים חשוב עוד דברי תורה.

וכן כדאי שהאדם ייראה איזה דבר מקבל הוא מעבודת ה' כבר בעולם הזה, ולדוגמא אם אדם הולך ברחוב ובמקום להשתעמם או לשמוע הבלים הוא חושב לפחות איזה דבר תורה אחד, הרי שהוא מתנהג יותר ב'יוקרתיות', דבודאי זהו דבר יוקרתי לחשוב בדרך על איזה דבר תורה מאשר סתם לבזוז את הזמן, ועל כן חשוב שהאדם יבין זאת ויחשוב על כך שאם כל פעם שהוא הולך ברחוב הוא חושב דבר תורה אפי' אחד או שחושב על הטובות שה' עשה לו וכדומה, הרי שהוא מתנהג בצורה יוקרתית, ואם כן יהיה חשוב לו בשביל התחושה שלו לחשוב לפחות קצת בדברי תורה או לחשוב בטובות ה' וכדומה בעודו מהלך בדרך.

וכן יש את העניין של הסיפוק, דלדוגמא אדם יש שיש לו הספק קבוע ועושה הוא את ההספק שלו הרי שיש לו סיפוק, וכן אדם שתופס את עצמו באיזו שעה שלא היה רגיל ללמוד בה ולומד, וכגון אדם שאינו רגיל ללמוד בלילה, והחליט הוא לשבת וללמוד איזה זמן, ולמד, והבין טוב מה שלמד או שהספיק איזה הספק בלימוד, הרי שבודאי יש לו סיפוק מכך, ולכן אפשר לחדד את התחושה הזו של הסיפוק, ולומר לעצמו, אם אני אחשוב כעת קצת בלימוד, או אם אלמד קצת זמן איזה דבר, יהיה לי סיפוק אחר כך, אם כן שווה לי לעשות זאת. וכן אחרי שלומד את אותו דבר יכול גם כן לחשוב ולתת את לבו לכך שלמד והספיק איזה הספק או שהבין איזו הבנה בלימוד, ועל ידי כך ליהנות יותר ולקבל יותר סיפוק, ובצורה כזו בודאי שילמד יותר, וכמו שהבאנו מספר הישר, דזה שאדם לא מבין מה התועלת שתצמח לו מעבודת ה' גורם לו לעצלות, ואם כן בודאי דעל ידי שיבין את התועלת שמגיעה לו יתגבר הרבה יותר טוב על העצלות.

והעניין של ידיעת הסיפוק שיצמח לו ממה שיעשה איזה דבר קשור גם לענייני העולם, דאם מונח לפני האדם עשייה של איזה דבר, וקשה עליו

ארי בין הרחובות

לעשותו, הרי שכדאי לו לחשוב על תחושת הסיפוק והשמחה שתהיה לו אם יכפה את עצמו ויתחיל להתעסק עם אותו דבר שהכוח העצל שבו מקשה עליו לעשותו, וידיעת ושימת לב לשמחה והסיפוק שיהיו לו, יתנו לו כוח לכפות את עצמו ולהתחיל לעשות את אותו דבר, ואחרי שיתחיל לעשות כבר יהיה לו יותר קל להמשיך, כמו שהבאתי בכמה מקומות בחיבור.

מיעוט קנאתו בזריזים העוסקים בה - דבר זה הוא כבר ביאר בספר הישר וכנ"ל.

אהוב את המלאכה - אם אדם רוצה להצליח בלימודו או באיזה מלאכה, החובה עליו לדאוג שייחנה מכך, ורק כך יוכל להצליח

אם יש לאדם אויב קשה, שמפריע לו בכל דרך, ואינו מראה סימנים שהוא הולך בקרוב לאיזו מדינה רחוקה או לבית עולמו. ויש לאדם ב' דרכים מה לעשות עמו, או לנסות להיות חבר שלו [אף שזה נראה בשלב הראשון קשה לביצוע], או להמשיך לריב עמו ולסבול הימנו עד בלי סוף ועד בכלל. בוודאי שכדאי לו לנסות להיות חבר שלו ולחסוך את כל הכאב ראש שאותו אחד מארגן לו.

במה דברים אמורים: כשיש לנו קושי, יש אפשרות לנסות ולהילחם בקושי, ויש אפשרות לנסות ולהיות חברים שלו ולהסתדר עמו.

חז"ל אמרו לנו (אבות פ"א מ"י) 'שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות', וביאר שם התפארת ישראל דזהו עצה טובה, דאם אתה רוצה להצליח במלאכתך צריך אתה לאהוב אותה, כי על ידי שתאהב אותה תצליח לעשות אותה בצורה הרבה יותר טובה.

ויש לומר כן גם לגבי לימוד התורה הקדושה וגם לגבי כל דבר אחר. אם אנחנו רוצים להצליח בדברים מסויימים אנחנו צריכים לראות איך אנחנו גורמים לעצמנו לאהוב את אותו דבר, אם נאהב אותו נוכל להצליח בו יותר בין בכמות ובין באיכות.

ארי בין הרחובות

אבל מי שצריך לדחוק את עצמו לעשות כל מיני דברים ואין הוא נהנה מכך, ההצלחה שלו פחותה בהרבה.

וראיתי שהגר"י אבר מבאר לעניין הלימוד, דההבדל בין אם אדם הלומד עם הנאה לבין אדם הלומד ללא הנאה הוא עצום מחמת כמה סיבות. א. הלומד עם הנאה, בודאי שרמת ההבנה שלו שונה לחלוטין מאשר הלומד ללא הנאה.

ב. הלומד עם הנאה בודאי זוכר הרבה יותר.

ג. הלומד עם הנאה בודאי ילמד יותר, אבל הלומד ללא הנאה כמה זמן כבר יוכל לדחוק עצמו

ובחיבורי על מ"ח הקנייים בקנין 'בשמחה' הבאתי מקורות מהמפרשים לכל ג' המעלות הנ"ל במי שלומד בהנאה ושמחה.

סוף דבר

כשבאים לדבר על העצלות חשוב להדגיש: לא באים בטענה לשום אדם על עצם זה שיש לו את מידת העצלות, דהרי העצלות נמצאת חזק בתוך האדם, וכמו שכתב המסילת ישרים (פ"ו) 'ותראה כי טבע האדם כבד מאד, כי עפריות החמריות גס, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה'.

וכבר ראינו דרבי חיים ויטאל כתב (שערי קדושה ח"א שער ב') דמיסוד העפר באה העצלות, והרי לכל אדם יש את יסוד העפר, ואם כן בודאי שלכל אדם יש את מידת העצלות, ואין מה להתבייש בזה.

ולא זו בלבד אלא שיסוד העפר הוא היסוד היותר מרכזי בגוף האדם משאר היסודות, וכמו שכתב האור החיים (בראשית פ"ו פ"ה). ולכן בודאי שלא באים אל האדם בטענה על עצם זה שיש לו את מידת העצלות, דמאד מובן שהאדם בטבעו עצלן, אלא שעם כל זה באים אליו בב' דרישות:

ארי בין הרחובות

א. שיתגבר בכוח על עצלותו - וכמו שכתב המסילת ישרים (שם) 'ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודותו, ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות ה, כ) הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים'.

ב. שיחפש עצות ורעיונות איך לגרום לעצמו לפעול - וכמו שכתב בספר הישר (פרק שישי) 'ועל כן צריך כל משכיל להיזהר ממנה ולבקש תחבולות להסיר אותה'.

וכמו שכתב הגר"ח פרידלנדר 'הרני מקבל עלי, בלי נדר, לצאת מהיום והלאה בעז"ה במלחמה חזקה בכל כוחותי וחושי ובכל שכלי, נגד המדה הכוללת היא העצלות, ולמצוא עצות ותחבולות לשרש מדרגה אחר מדרגה אחרי שורש העצלות' (רשימות הגר"ח פרידלנדר, שפתי חיים מועדים ח"א עמו' 14. עיין בתחילת החיבור שם הבאנו את יתר לשונו).

והמתבונן בלשון הזהב של רבי חיים פרידלנדר יראה שהזכיר גם את עניין ההתגברות בכוח, וגם את העניין של העצות והתחבולות. והאמת היא דגם בשביל לקיים את העצות צריך קצת להתגבר, ולדוגמא: אחת העצות שהבאנו בחיבור היא שהאדם יתחיל לעשות קצת מאיזה דבר ועל ידי כך ימשך לעשות עוד, ובשביל זה צריך קצת להתגבר, להתחיל, ואחר כך כבר הרבה יותר קל.

ברוך רחמנא דסייען